

גמ' ב"ק (כב.) - אשו משום חציו בנזיקין ברציחה ובשבת

רב דניאל שטיין

א. גמ' סנהדרין (עז-עז). - אמר רבא כפתו ומת ברעב פטור. ואמר רבא כפתו בחמה ומת, בצינה ומת חייב. סוף חמה לבא, סוף צינה לבא פטור וכו'. ואמר רב פפא, זרק צרור למעלה, והלכה לצדדין והרגה חייב. אמר ליה מר בר רב אשי לרב פפא מאי טעמא משום דכחו הוא. [תוס' סנהדרין (עז). ד"ה סוף - ומיהו אם כפתו בפנים והביאו במקום שסוף חמה לבא וסוף צינה לבא נראה דחייב למ"ד אשו משום חציו דלענין מיתה נמי מחייבין באשו משום חציו כדמוכה בכיצד הרגל (כב.) וכו', ומיהו קשה ההיא דזרק צרור למעלה דבסמוך דמשמע דאי לא אזלא לצדדין אלא לתחת פטור אמאי ליחייב מידי דהוה אאבנו וסכיננו ומשאו שהניחן בראש גגו ונפלו ברוח מצויה דחייב משום אשו אי בהדי דאזלי קא מזקי כדאיתא בפ"ק דב"ק (ד' ו.) ושמו אינו מצוי כאן שתפול לתחת ממש ולא תיזיל כלל לצדדין ומיהו זה ודאי קשה דמשמע דלצדדין נמי לא מחייב אלא משום כחו וכו' וצריך לומר דהיינו למ"ד אשו משום ממונו וכו', עוד יש לפרש דבכל הני דסוף חמה וצינה וארי לבא וזרק צרור למעלה ונפל לתחת אפילו כפתו והביאו שם פטור דדמי לכה כחו ואש נמי שלא המיתה אלא ברוח מצויה פטור ממיתה אלא דלענין ממון חייב נזק שלם ולא דמי לחצי נזק צרורות אף על גב דכח כחו הוא וכו'].

ב. רמב"ם (פי"ד נזקי ממון) - המדליק בתוך שדה חבריו ויצאת האש ונאכל הגדיש והיה גדי כפות לו ועבד סמוך לו ונשרף עמו חייב, שכן דרך בני אדם לעשות בגדיש, היה עבד כפות לו וגדי סמוך לו ונשרף עמו פטור וכו'. אש שעברה והזיקה את האדם וחבלה בו הרי המבעיר חייב בנזקיו ובשבתו וברפוי ובצערו ובבשתו כאילו הזיקו בידו, שאע"פ שאשו ממונו הוא הרי הוא כמי שהזיקו בחציו, אבל אם הזיקה בהמתו או בורו את האדם אינו חייב אלא בנזק בלבד כמו שביארנו.

ג. רמב"ם (פ"ג רוצח הי"ג) - זרק אבן למעלה והלכה לצדדין והרגה חייב.

ד. חי' הר"ן סנהדרין (עז): - ואני אומר דעיקר תירוץ ליתא שמה שהם אומרים שאין חיוב של נזיקין אלא בכח ובפועל לא במה שנעשה ממילא אבל רוח מצויה היא פועלת ורואין אותה כאלו היא בכח האדם אבל היריד' למטה אין בה פועל כלל אלא מחמת כבדה וכו' דא"כ מאן דכפתיה לחבריה לפני ארי אמאי פטור הא איתיה הארי הפועל האוכל האדם כמו הרוח המצויה המלבה האש וכו' דלא דמו אהדדי משום דארי אדעתיה דנפשי' קא אכיל ומ"ה פטור אבל הרוח המצויה הוא בטבע וכיון שהיא בטבע רואין אות' כאלו היה פועל המבעיר האש. א"כ יותר היא בטבע תנועת האבן אלמטה לפי שבכל עת מהעתים תרד למטה אחר שהושלכה למעל' והרבה זמנים יש שאין מנשב שום רוח ואפילו מצויה וכיון שכן יותר ראוי הוא שנאמר שתהיה תנועת האבן למטה פועל האדם כי הוא פועלה בהשליך אותה למעלה יותר מתנועת הרוח המצויה הנעשה בלי שום פעולה. לפיכך אני אומר שאין לדמות נזקי ממון לרוצח לענין חיוב מית' משום דרוצח אקיל רחמנא גביה דלא עשה בו שוגג כמזיד ואונס כרצון וכיון שכן בעינן שיעשה פועל ממש ובריא היזיקה קודם שיתחייב מיתה.

ה. חי' מרן רי"ז הלוי (פ"ג רוצח) - ולכאורה לשון הגמ' צ"ב דקמסיים על הא דר"ל דקלב"מ והרי עד השתא ג"כ בהכי קיימינן דהפטור הוא משום קלב"מ, וגם לישנא דאילו קטל תוריה עבדא ג"כ צ"ב, דהלא זהו מילתא דפשיטא דאי משום ממונו ליכא קלב"מ, ומה צורך להביא ראייה ע"ז משור וכו'. ולפי מש"נ בדעת הרמב"ם דלענין חיובא דחציו לא קמיבעיא לן דודאי ליכא חיוב דמים דאדם וכו' ולא משום קלב"מ, הוא דמפטור רק דהוא דין בפנ"ע דמכה אדם אין בו חיוב תשלומין, וכל השקלא טריא התם באש הוא רק על החיוב שמשום ממונו וכו', א"כ הרי סוגית הגמ' הכא מבוארת היטב וכו', דקפריך הגמ' דבשלמא למ"ד אשו משום חציו משור"ה פטור משום דהיינו מכה אדם דפטור משתלומין אבל למ"ד אשו משום ממונו להתחייב בדמים כמו בשור דאילו קטל תוריה עבדא הרי משלם דמים, וה"נ באש דכוותיה צריך להחייב בדמים וכו'. ומשני דהכא במאי עסקינן כשהצית בגופו של עבד, ופטורו משום קלב"מ, רק דבלא"ה כל מכה אדם פטור ממי הנהרג משום היקשא דמכה אדם ומכה בהמה וכו' ואתיין היטב דברי הגמ', דרק לר"ל דאשו משום ממונו הוא דצריכינן לטעמא דקלב"מ אבל לר"י דאשו משום חציו בלא"ה פטור משתלומין. ולפמשנ"ת נמצא באמת אינו מבואר כלל בגמ' דלמ"ד אשו משום חציו חייב גם בנפשות כיון דהסוגיא לא מיירי כלל מדין קלב"מ רק דאי חיובו משום חציו הוי בכלל מכה אדם דאימעיט מחיוב ממון וכו', ואי אשו משום ממונו יש בו חיוב דמים דאדם כמו בשור, אבל שיהא גם חיוב מיתה דוצח מטעמא דאשו משום חציו מזה לא קמיירי הסוגיא כלל, וא"כ הרי י"ל דכל הך דינא דאשו משום חציו באמת כל עצמו הוא רק לענין חיוב נזקי בלבד וכו', אבל להחשב רוצח לענין חיוב מיתה אינו נעשה רוצח עד שיהרוג בכחו ממש אבל משום דין אשו משום חציו לא מחייב בנפשות.

ו. נימוקי יוסף (י. בדפי הרי"ף) - ואי קשיא לך א"כ היכי שרינן עם חשיכה להדליק את הנרות והדלקתה הולכת ונגמרת בשבת וכן מאחיזין את האור במדורה והולכת ונגמרת הדלקתה בשבת ולפי זה הרי הוא כאילו הבעירה הוא בעצמו בשבת וכו' לא קשיא לן שהרי חיובו משום חציו כזורק החץ שבשעה שיצא החץ מתחת ידו באותה שעה נעשה הכל ולא חשבינן ליה מעשה דמכאן ולהבא וכו' וכן הדין לענין שבת דכי אתחיל מערב שבת אתחיל וכמאן דאגמריה בידיים בההוא עידנא דלית ביה איסור חשיב.

ז. חי' הרמב"ן (קנג:) - והחורש בבהמה בשבת הוא חייב משום מלאכת עצמו ובשבת חייב סקילה וכו' אלא שמכל מקום צריך טעם בדבר, שהרי החורש בבהמה אתה ובהמתך כמחמר שהחרישה בכח הבהמה היא נעשית. ונאמר בזה שמפני שהחורש בבהמה הוא נותן עליה עול והוא

כובש אותה תחת ידו וברשותו היא עומדת כל המלאכה על האדם היא וכו' היא תלוי ואין הבהמה אלא ככלי ביד אומן ואינו דומה למחמר שהבהמה היא הולכת לנפשה אלא שיש לה התעוררות מעט מן המחמר.

ח. גמ' שבת (קכ:) - ועושיין מחיצה בכל הכלים, בין מלאין בין ריקנים, בשביל שלא תעבור הדליקה וכו', כתיב לא תעשה כל מלאכה [אתה ובנך ובתך וגו'] עשייה הוא דאסור גרמא שרי.

ט. מרדכי שבת (סי' שצ"ט) - וה"ר קלונימוס ב"ר עובדיה משום ה"ר יו"ט התיר ביו"ט לתת סכין או כלי או דבר הניטל על נר של שעה אלא במקום הדלקתה שאינו אלא גרם כיבוי, אבל רבנו יואל פי' דאפילו ביו"ט לא שרינן גרם כיבוי לכתחילה אלא במקום היזק דוקא.

י. שו"ע (סי' של"ד סע' כ"ב) - ועושים מחיצה בכל הכלים להפסיק בין הדליקה, אפילו כלי חרס חדשים מלאים מים שודאי יתבקעו כשתגיע להם הדליקה, דגרם כיבוי מותר. הגה: במקום פסידא (מרדכי פרק כ"כ).

יא. שלטי הגיבורים (מה. בדפי הרי"ף) - דודאי כל גרם כיבוי דשרינן הוא בעינן שאינו מכויין לכבות אלא שהוא עושה שום דבר לחצוץ בפני הדליקה ועי"כ בא הכיבוי וכו', אע"פ דהוי פסיק רישא שרי וכו' כיון שאינו אלא גרם ואינו מכויין לכך.

יב. גמ' שבת (מז:) - נותנין כלי תחת הנר לקבל ניצוצות, ולא יתן לתוכו מים מפני שהוא מכבה וכו', לימא תנן סתמא כרבי יוסי, דאמר גורם לכיבוי אסור וכו', אפילו תימא רבנן שאני הכא מפני שמקרב את כיבוי. [ח' הריטב"א לשבת (שמ) - אבל לפירוש רש"י ז"ל ניהא דלא אסרי רבנן אלא בנותן כלי תחת הנר ממש שראוי ליפול ניצוצות בו להתכבות והוה ליה מכבה ממש, מה שאין כן בזו שהרי אינה עשויה על כל פנים שיגיע האש למקום המים כי אולי יכבה קודם שיגיע שם].

יג. רא"ש (פ"ו סי' י"א) - דהתם מלאכת מחשבת אסרה תורה אף על פי דלא הוי אלא גרמא בעלמא בהכי חייבה תורה כיון דמלאכה זו עיקר עשייתה ע"י רוח. אבל הכא גרמא בעלמא וגרמא בנוקין פטור.

יד. חזון איש (סי' ל"ו אות א') - ומיהו דוקא מלאכות שדרכן בכך כמו אפיה ובישול וצידה, אבל מלאכות אחרות אפשר דבעינן מיד וכו'. החורש או זורע בשבת במכונה המתוקנת לכך לזהאראם לוחץ לחיצה הראשונה ועי"ז מוציא כח חום הגורם לאדים שיבואו ויניעו את הגלגל ותנועת הגלגל ממשכת יצירת אדים וכן חוזר חלילה, נראה דכל החרישה והזריעה חשיבא גהרא דיליה ומעשיו וכמו שכתב הנמק"י באש דכל ההמשך הוא מעשיו אלא שמלאכת הכל נעשה בשעה ראשונה וכו', דכיון דדרכו בכך זהו עיקר המלאכה.

טו. בה"ל (סי' רנ"ב סע' ה') - עיין במ"א שמצדד לומר דנתינת חטים לתוך ריחים של מים בשבת ליכא חיוב חטאת דהטחינה אח"כ ממילא אתי וכו' וכל האחרונים דחו ראיתו וכו' והסכימו האחרונים [היינו הא"ר והאבן העזר והדגמ"ר והח"מ] וכו' דחייב אף דאתי ממילא וכן כשאופה בתנור אף שהאפיה ממילא אתי לבסוף מ"מ מקרי מעשה ממש אף שאינו מקרב האש לגבי הפת אלא הפת לגבי האש והאש פועל פעולתו לבסוף אפ"ה חייב וה"ה בענייננו אף שהטחינה ממילא אתי לבסוף אפ"ה חייב ועיין באבן העזר שם עוד ראיות לזה.

טז. בתשו' מנחת שלמה (ח"א סי' י"ג) - נראה דבהזזת המחוג כדי להקדים את הכבוי חלוק הוא במקצת מגרם כבוי ע"י העמדת כלי חרס מלאים מים דשרי במקום פסידא וכו', דשאני התם וכו' שהכל מתחיל רק לאחר זמן, דהיינו לאחר שתגיע להם הדליקה והכלים יתחממו ויתבקעו ורק אז יצאו המים ויכבו, משא"כ הכא בשעה שהוא מזיז את המחוג הרי הטבלה מסתובבת והמחוג מתחיל תיכף להתקרב למקום הכיבוי, נמצא שהרי זה דומה לשופך מים במקום מדרון רחוק ממקום השריפה אבל מיד כששופך את המים הרי הם מתחילים תיכף לירד למקום הנמוך ולהתקרב אל האש לכבותה דיש לדון טובא אי חשיב רק גרמא או כמכבה בידים.

יז. שש"כ (פי"ג הע' נ"ח) - שמעתי מהגרשז"א אויערבאך (שליט"א) [זצ"ל] כי ההיתר של גרמא הוא רק על דרך מקרה אבל לא לנהוג כן בקביעות לכתחילה.

יח. גמ' סנהדרין (עז:) - ואמר רבא זרק חץ, ותריס בידו, ובא אחר ונטלו, ואפילו הוא קדם ונטלו פטור, דבעידנא דשדייה ביה מיפסק פיסקיה גיריה וכו', אמר רב פפא האי מאן דכפתיה לחבריה ואשקיל עליה בידקא דמיא גירי דידיה הוא, ומיחייב. [יד רמא (שמ) - והיינו דקאמר רב פפא גירי דידיה ניהו ומיחייב ולא דמיא הא מילתא לזרק בו חץ ותריס בידו דאלו התם כי סלקיה לתריס מיקמי דנימטי גירא לגביה הוא דסליקיה דאי לבתר דמטא לגבי תריס אף על גב דהוה מסליק ליה לתריס תו לא הוה אזיל גירא טפי ולא הוה מיקטיל אלא ודאי על כרחיך בדסלקיה מקמי דנימטי לגביה עסקינן ואמטול הכי פטור דכי סלקיה לאו מידי עבד מאי אמרת סוף חץ לבא הא אמרן כל סוף הורג לבא פטור דגרמא בעלמא הוא אבל הכא דכי סלקיה לעפרא דמפסיק בין מיא לדידיה מיא הוה נגעי בהווא עפרא גופיה כי סלקיה לעפר גירי דידיה [היא] ואמטול הכי מיחייב תדע דהא מיית מחמת מיא דאתו לבתר הכי].